

Luka Vidmar

Doktorske disertacije s področja umetnostne zgodovine

Prispevek obravnava umetnostnozgodovinske doktorske disertacije, ki so jih na dunajski univerzi do propada Avstro-Ogrske zagovarjali Slovenci (Josip Mantuani, France Stelè, Vojeslav Molè in Izidor Cankar). Njihova študijska leta so dokumentirana v avtobiografskih, spominskih in leposlovnih zapisih,¹ v zadnjih letih pa so jih raziskovalci osvetlili z novimi dognanji.² Ta prispevek želi s pomočjo dosedanjih objav in nekaj še neraziskanih virov iz arhiva in knjižnice dunajske univerze³ orisati vsebino štirih disertacij, prav tako pa njihovo vpetost v »dunajsko umetnostnozgodovinsko šolo« in slovensko umetnostno zgodovino.

Dunajska šola

Omenjene disertacije so nastale v okviru dunajske šole, ki je ravno tedaj ključno vplivala na razvoj umetnostne zgodovine kot eksaktne znanosti. Institucionaliziranje vede na dunajski univerzi se je začelo zgodaj, leta 1847, ko je bil za docenta umetnostne zgodovine imenovan Rudolf Eitelberger. Drugi utemeljitelj dunajske šole je bil Moriz Thausing, ki je leta 1879 prevzel drugo katedro za umetnostno zgodovino. Franz Wickhoff in Alois Riegl sta dunajsko šolo zaznamovala v zadnjem desetletju 19. in prvem desetletju 20. stoletja, v letih pred prvo svetovno vojno pa sta bila profesorja Max Dvořák, ki ga je nasledil Julius von Schlosser, in Joseph Strzygowski.⁴

- 1 Npr. Vojeslav Molè: *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970; France Stelè: *Moje življenje*. V: *Acta historiae artis Slovenica*, let. 2 (1997), str. 161–174; Gašper Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. V: *Arhivi*, let. 35 (2012), št. 2, str. 463–479.
- 2 Npr. Ana Lavrič, Blaž Resman: *Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev*. V: Edo Škulj (ur.): *Mantuanijev zbornik: Simpozij ob 60. obletnici smrti*. Ljubljana: Družina, 1994, str. 87–100; Alojz Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009; Janez Höfler, Gašper Cerkovnik: *Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo*. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 167–175; Tone Smolej: *Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja*. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 177–196.
- 3 Zahvaljujem se Tonetu Smoleju, ki je odkril vire in mi dal na voljo njihove reprodukcije. Za pripombe k besedilu se zahvaljujem Gašperju Cerkovniku.
- 4 Za zgodovino dunajske šole gl. npr. Marco Pozzetto (ur.): *La scuola viennese di storia dell'arte*. Gorizia: Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1996; Hans Aurenhammer: *150 Jahre Kunstgeschichte an der Universität Wien (1852–2002): Eine wissenschaftshistorische Chronik*. V: *Mitteilungen der*

Dunajska šola je bila tesno povezana s cesarskimi in drugimi muzeji ter s spomeniško službo na Dunaju: Eitelberger je bil prvi ravnatelj Avstrijskega muzeja za umetnost in industrijo, kjer sta sprva delovala tudi Wickhoff in Riegl, Thausing je bil ravnatelj Albertine, Schlosser je bil kustos v Dvornem muzeju, Riegl in Dvořák pa sta bila generalna konservatorja Centralne komisije za raziskovanje in ohranjanje umetnostnih in zgodovinskih spomenikov. Povezovanje teorije in prakse je razširjalo horizont študija in ga usmerjalo tudi k materialnosti umetnin in tehniki umetnikov. Profesorji so začeli obravnavati do tedaj zanemarjena umetnostna obdobja (npr. pozno antiko in barok), kulture (npr. sirska in islamska) in zvrsti (npr. srednjeveško knjižno slikarstvo in umetno obrt). Pogosto so se javno zavzemali za ohranjanje umetnostnih spomenikov in za sodobno likovno umetnost, npr. modernizem. Dunajska šola je bila povezana tudi z Inštitutom za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, kjer so se izobrazili Thausing, Wickhoff, Riegl in Dvořák. To je prispevalo k njihovemu opiranju na pomožne zgodovinske vede.⁵

Dunajska šola je razvila raznovrstne metodološke koncepte. Eitelberger in Thausing sta umetnostno zgodovino ločila od estetike ter jo oprla na historične vire in empirijo. Wickhoff in Riegl sta kot pozitivista razvila metode primerjalne slogovne analize za datacijo in atribucijo likovnih del. Riegl se je v zadnjem obdobju osredotočal na slogovni razvoj, katerega gonilo naj bi bila volja do umetniškega ustvarjanja (*Kunstwollen*). Dvořák je začel preučevati tudi vsebino umetnin in je umetnostno zgodovino koncipiral kot zgodovino duha. Schlosser je umetnostno zgodovino oprl na filološke modele ter razlikoval med »slogovno zgodovino« (vodilnih umetnikov in največjih umetnin) in »jezikovno zgodovino« (likovne umetnosti sploh). Najbolj je izstopal Strzygowski, ki je nasprotoval tradicijam klasičnega kanona, evropocentrizma in humanizma ter zagovarjal preučevanje neevropskih kultur. Metodološka in interpretativna razhajanja so vodila v strokovna nesoglasja in osebne spore, posebej med Strzygowskim in Dvořákom, ki nista načelovala le vsak svoji katedri, temveč tudi vsak svojemu inštitutu.⁶

Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien, let. 54 (2002), str. 1–15; Ján Bakoš: *Discourses and Strategies: The Role of the Vienna School in Shaping Central European Approaches to Art History and Related Discourses*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014.

5 Za povezave dunajske šole z muzeji, spomeniško službo in inštitutom gl. npr.: Jan Białostocki: *Museum Work and History in the Development of the Vienna School*. V: Stefan Krenn, Martina Pippal (ur.): *Wien und die Entwicklung der kunsthistorischen Methode: Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte*. Wien, Köln, Graz: Böhlau, 1984, str. 9–15; Matthew Rampley: *The Vienna School of Art History: Empire and the Politics of Scholarship, 1847–1918*. University Park: Pennsylvania State University Press, 2013.

6 Za metodologijo in ideologijo dunajske šole gl. npr.: Margaret Olin: *Spätromische Kunstindustrie: The Crisis of Knowledge in fin de siècle Vienna*. V: Stefan Krenn, Martina Pippal (ur.): *Wien und die*

Študij

Prvi Slovenec, ki je na Dunaju študiral umetnostno zgodovino, je bil Josip Mantuani (1860–1933). Najprej je študiral gozdarstvo, ki ga je kmalu opustil, in od leta 1885 pravo, okoli leta 1888 pa naj bi začel obiskovati predavanja iz zgodovine in umetnostne zgodovine. Leta 1889 se je prepisal na Filozofsko fakulteto, kjer se je posvetil umetnostni zgodovini, zgodovini in arheologiji, poslušal pa je tudi predavanja iz slovanske etnografije pri Vatroslavu Jagiću ter študiral glasbeno kompozicijo. Njegova profesorja umetnostne zgodovine sta bila Wickhoff in Riegl, za razširitev njegovega znanja na tem področju pa so bila pomembna še predavanja klasičnega arheologa Otta Benndorfa. Poleg tega se je v letih 1891–1893 izobraževal na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, kjer je leta 1892 opravil državni izpit iz pomožnih zgodovinskih ved in umetnostne zgodovine.⁷ Leta 1891 je prejel štipendijo ustanove Luke Knaflja.⁸

Dokumenti iz arhiva dunajske univerze razkrivajo še nekaj podrobnosti. Mantuani je pravo vpisal samo v zimskem semestru 1885/86, takoj nato pa ga je opustil, čeprav v avtobiografiji trdi, da je »ostal na juridični fakulteti in študiral pravoznanstvo«. Za zdaj ni podatkov o tem, kaj je počel v letih 1886–1888. V letih 1889–1893 je vsekakor stanoval blizu nove stavbe univerze, v 8. dunajskem okraju: najprej na Schloßelgasse 26, nato na Langegasse 26 in nazadnje na Mariatreugassee 3. Od leta 1892 naprej je prejemal štipendijo Ministrstva za uk in bogočastje.⁹

Mantuani je poslušal daleč največ umetnostnozgodovinskih predavanj pri Wickhoffu, ki je v času njegovega študija postal redni profesor, npr. v zimskem semestru 1889/90 zgodovino italijanske umetnosti in predavanja o mladem Rafaelu, v poletnem semestru 1890 zgodovino italijanskega slikarstva in kiparstva od 14. do 16. stoletja,

---

Entwicklung der kunsthistorischen Methode: Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte. Wien, Köln, Graz: Böhlau, 1984, str. 29–36; Edwin Lachnit: *Die Wiener Schule der Kunstgeschichte und die Kunst ihrer Zeit: Zum Verhältnis von Methode und Forschungsgegenstand am Beginn der Moderne.* Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2005.

- 7 France Stelè: Mantuani Josip. V: Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 5. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1933, str. 43; Lavrič, Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, str. 87, 88; Alphons Lhotsky: *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung: 1854–1954.* Graz, Köln: Böhlau, 1954, str. 264–265; Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*, str. 494; Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 466, 467; Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 167, 168.
- 8 Peter Vodopivec: *Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove.* Ljubljana: Kronika, 1971, str. 74; Cindrič: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*, str. 494.
- 9 Archiv der Universität Wien (v nadaljevanju UAW), Nationale, Josef Mantuani.

v zimskem semestru 1890/91 zgodovino srednjeveške umetnosti in zgodovino upodabljalajočih umetnosti, v poletnem semestru 1891 zgodovino nemške umetnosti, v zimskem semestru 1891/92 uvod v umetnostno zgodovino in zgodovino italijanskega bakroreza, v poletnem semestru 1892 pa zgodovino slikarstva od Konstantina Velikega do 11. stoletja in razlago izbranih Dürerjevih del. Mantuani se je ves čas udeleževal tudi profesorjevih vaj. Precej manj se je zanimal za Rieglova predavanja: le v študijskem letu 1890/91 je pri njem poslušal zgodovino ornamentike. Ni se odločil za predavanja mladega Strzygowskega, ki je bil tedaj kakor Riegl šele docent.

Mantuani je enako pogosto kakor Wickhoffova obiskoval Benndorfova predavanja, npr. zgodovino grške umetnosti, razlago antičnih kipov, zgodovino mitologije, predavanja o kiparskih upodobitvah prizorov iz Homerjevih del, uvod v arheologijo in predavanja o zasebnem življenju Grkov. Za Mantuanijevo disertacijo so bila poleg tega gotovo pomembna predavanja na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, kjer je deloval tudi Wickhoff. Najpogosteje je poslušal Heinricha von Zeißberga (npr. uvod v raziskovanje virov 16. stoletja, viri za avstrijsko srednjeveško zgodovino, branje srednjeveških virov) in Engelberta Mühlbacherja (npr. latinska paleografija, sfragistika, arhivistika), nekoliko manj Alfonsa Huberja (uvod v zgodovinsko raziskovanje) in Oswalda Redlicha (diplomatika).¹⁰

Za generacijo mlajši od Mantuanija so bili Molè, Stelè in Cankar (»generacija 1886«), ki so doktorirali slabi dve desetletji za njim. Kot prvi od njih se je leta 1906 na dunajsko Filozofsko fakulteto vpisal Vojeslav Molè (1886–1973), ki pa je v prvih dveh semestrih poslušal predvsem slavistična in francistična predavanja, kakor Mantuani tudi Jagičeva. Jeseni 1907 je nastopil enoletno vojaško službo v Trstu, nato pa je dva semestra študiral polonistiko v Krakovu in dva semestra umetnostno zgodovino v Rimu.¹¹ Nad umetnostno zgodovino se je navdušil v Krakovu, ko je poslušal predavanja Mariana Sokołowskega, učenca Eitelbergerja in Thausinga, dokončno pa se je zanj odločil v Rimu.¹² Leta 1910 se je vrnil študirat na Dunaj, kamor ga je po posredniku povabil Dvořák, ki je za Centralno komisijo iskal južnoslovanske študente, da bi jih izobrazil v konservatorje in nastil v njihovih deželah.¹³

10 UAW, Nationale, Josef Mantuani.

11 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 35–77; Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 177–178.

12 Stanko Kokole: Vojeslav Molè in začetki umetnostnozgodovinskega študija grško-rimske antike na Univerzi v Ljubljani – 1. del. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 53 (2017), str. 198–199.

13 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 78; Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 179.

Molè med študijem umetnostne zgodovine v letih 1910–1912 ni mogel več poslušati Wickhoffa in Riegla, ki sta bila že pokojna, je pa po lastnih besedah še čutil njunega duha. Zato pa je lahko od blizu spremljal prva leta antagonizma med Dvořákom in Strzygovskim. Poslušal je predvsem Dvořákova predavanja, npr. v zimskem semestru 1910/11 zgodovino zahodne umetnosti v srednjem veku, v poletnem semestru 1911 italijansko kiparstvo in slikarstvo v 13. in 14. stoletju, v zimskem semestru 1911/12 in poletnem semestru 1912 italijansko kiparstvo in slikarstvo v dobi renesanse, v poletnem semestru 1912 pa začetke nizozemskega slikarstva. Vsa leta je obiskoval tudi profesorjeve vaje.¹⁴ Molè je Dvořáka v svojih spominih opisal zelo naklonjeno, kot humanista, v nasprotju s Strzygowskim osredotočenega predvsem na zahodnoevropsko umetnost in njen slogovni razvoj. Bil mu je kakor »lastni oče« in »najdražji vodnik skozi umetnostno zgodovino«, zato ga je njegova prezgodnja smrt leta 1921 zelo prizadela.¹⁵ Člani Dvořákovskega seminarja so bili skoraj izključno Nemci (iz Avstro-Ogrske in tudi Nemčije), redko Slovani.¹⁶

Skoraj enako pogosto je Molè obiskoval predavanja in seminarje Strzygowskega, npr. v zimskem semestru 1910/11 nastanek krščanske umetnosti in seminar o ikonografski metodi, v poletnem semestru 1911 azijsko in evropsko umetnost v dobi Karolingov in seminar o krščanski umetnosti v Egiptu ter v zimskem semestru 1911/12 svetovno zgodovino umetnosti v času križarskih vojn in seminar o islamski umetnosti.¹⁷ Molè je kljub zadržkom cenil vznemirljivost, problemskost in vsebinsko odprtost profesorjevih izvajanj, ki so pritegovala nacionalno raznovrstnejše slušatelje, tudi Armence, Grke in Ruse, in vodila h konceptu svetovne zgodovine. Molè je sprejel tedanja profesorjevo tezo, da je bila za poznoantično, zgodnjekrščansko, bizantinsko in zgodnesrednjeveško umetnost pomembnejša helenistična in vzhodna, ne rimska umetnost, ni pa več priznaval njegovih poznejših izpeljav, ki so vodile v ideološko negacijo antike in humanizma, neznanstveno afirmacijo »severne« umetnosti in celo prikrit rasizem.¹⁸

Molè se je udeleževal tudi Schlosserjevih vaj (tekstnokritične in umetnostnozgodovinske vaje, vaje iz muzejske prakse). Schlosserja, ki je bil tedaj izredni profesor, je pohvalil kot izjemno delavnega, izobraženega in sposobnega znanstvenika.

14 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 188–189.

15 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 306.

16 Prav tam, str. 84, 88–90, 94–96.

17 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 188–189.

18 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 88–94.

Poslušal je še predavanja Hansa Schraderja (razvoj grške plastike), Hansa Tietzeja (npr. zgodovina nemškega slikarstva od 1400 do Dürerjeve smrti), Moritza Dregerja (npr. uvod v zgodovino umetne obrti), Emila Reische (npr. spomeniki grške in rimske umetnosti na območju Avstro-Ogrske) in Juliusa Hermanna (zgodovina miniaturnega slikarstva).¹⁹

France Stelè (1886–1972) se je na dunajsko Filozofsko fakulteto vpisal jeseni 1907. V prvih dveh semestrih se je posvetil predvsem slavistiki in obiskoval kakor Mantuani in Molè Jagičeva predavanja, zanimal pa se je tudi za književnost. V drugem letniku se je pripravljajl na vstop v Inštitut za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, v tretjem letniku, leta 1909, pa je kot gojenec inštituta dokončno prešel na študij pomožnih zgodovinskih ved in umetnostne zgodovine. Tamkajšnje izobraževanje, v okviru katerega je zbiral podatke o umetnikih na Kranjskem, je leta 1911 končal z državnim izpitom. Od vseh štirih slovenskih umetnostnih zgodovinarjev je poslušal največ dunajskih umetnostnozgodovinskih predavanj. Kot edini iz »generacije 1886« je imel priložnost poslušati Wickhoffa, ki je umrl leta 1909: v zimskem semestru 1907/08 se je udeleževal njegovih vaj.²⁰

Stelè je bil po lastnih besedah Dvořákov učenec. Kakor Molè se je udeleževal njegovih vaj, poleg tega pa poslušal zgodovino beneške umetnosti in zgodovino španskega slikarstva v 17. stoletju v 1. letniku, zgodovino nizozemskega slikarstva od Rubensa do Rembrandta in uvod v umetnostno zgodovino v 2. letniku, zgodovino italijanske baročne umetnosti, zgodovino slikarskih problemov v 18. stoletju in spomeniško varstvo v 3. letniku ter zgodovino zahodne umetnosti v srednjem veku in italijansko kiparstvo in slikarstvo v 13. in 14. stoletju v 4. letniku.²¹

Stelè ni bil privrženec Strzygowskega, vendar je hodil na njegova predavanja.²² Podobno kakor Molè je ugotavljal, da mu je profesor razširil obzorje, čeprav je bil v najostrejšem nasprotju do glavne usmeritve dunajske šole.²³ Pri njem je poslušal uvod v umetnostno zgodovino, umetnostno zgodovino balkanskih dežel in predavanja o Albrechtu Dürerju v 3. letniku ter azijsko in evropsko umetnost v dobi Karolingov v 4. letniku. Prav tako se je udeleževal njegovih vaj in seminarjev.

19 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 188–189.

20 Lhotsky: *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, str. 355; Stelè: *Moje življenje*, str. 165; Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 181–183, 190.

21 Prav tam, str. 182, 188–192.

22 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 96.

23 Stelè: *Moje življenje*, str. 165.

Stelè je zopet podobno kakor Molè pozitivno ocenil Schlosserja:²⁴ kot edini Slovenec se je imel možnost udeležiti tudi njegovih predavanj, in sicer je v letih 1907–1909 npr. poslušal umetnostno topografijo Italije in toskansko kiparstvo 15. stoletja. Poslušal je še izbrana poglavja iz zgodovine severnoitalijanske plastike v 15. stoletju Juliusa Hermanna in predavanja o gotski arhitekturi v Italiji Hermanna Eggerja.²⁵

Najpozneje je prišel na Dunaj študirat Izidor Cankar (1886–1958). Po končanem študiju teologije je v študijskem letu 1909/10 študiral umetnostno zgodovino oziroma estetiko na Katoliški univerzi v Louvainu, obiskoval pa je tudi predavanja v Bruslju. Naslednje študijsko leto je odšel v Gradec zaradi slovesa tamkajšnjega profesorja Strzygowskega, ki pa je že pred tem dobil stolico na dunajski univerzi. Tako je prišel Cankar jeseni 1911 na Dunaj,²⁶ kjer si v nasprotju s svojimi predhodniki ni izbiral zgodovinskih, slavističnih in literarnozgodovinskih predmetov, ampak se je takoj popolnoma posvetil študiju umetnostne zgodovine.

Tudi njega je najbolj pritegnil Dvořák, zaradi katerega »se je odločil za pot umetnostnega zgodovinarja«. Njegova predavanja namreč »niso bila samo strokovno temeljita, temveč tudi formalno izbrušena«.²⁷ Pri njem je Cankar med drugim poslušal zgodovino italijanskega renesančnega kiparstva in slikarstva in začetke nizozemskega slikarstva v študijskem letu 1911/12 ter zgodovino italijanske baročne umetnosti in razlago izbranih umetnin v študijskem letu 1912/13. Poleg tega se je udeleževal njegovih vaj.²⁸ Gotovo mu je ustrezala profesorjeva osredotočenost na vrhunce zahodnoevropske umetnosti. Vsaj na začetku ga je pritegoval tudi Strzygowski, pozneje pa vedno manj. Po Moletovih besedah lahko sklepamo, da se je iz »generacije 1886« prav Cankar najbolj odvrnil od Strzygowskega: »Cankar se za ta vzhodna vprašanja sploh ni menil.«²⁹ Sam Cankar pa se je leta 1912 pritoževal, da profesor govori »tako bedasto in tako počez, kakor bi bil ušel iz blaznice«. Na vsaj začetno Cankarjevo navdušenje kaže njegovo obiskovanje velikega števila profesorjevih predavanj, seminarjev in vaj. V študijskem letu 1911/12

24 Prav tam, str. 165.

25 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 182, 188–192.

26 France Stelè: Izidor Cankar. V: Izidor Cankar: *Uvod v likovno umetnost: sistematika stila*. Ljubljana: Slovenska matica, 1959, str. 233; France Koblar: Spremnna beseda. V: France Koblar (ur.): Izidor Cankar: *Leposlovje, eseji, kritika*, 1. Ljubljana: Slovenska matica, 1968, str. 321; Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 183–187; Tone Smolej: *»Kaj večega poskusiti in postati«: slovenski pisatelji dunajski študentje (1850–1926)*. Ljubljana: Založba ZRC, 2015, str. 80–84.

27 Stelè: Izidor Cankar, str. 233.

28 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 192–194.

29 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 84.

je npr. obiskoval predavanja o sodobni upodabljaljoči umetnosti, svetovni zgodovini umetnosti v času križarskih vojn in Leonardu, vaje iz metodologije za začetnike ter seminarja o islamski in budistični umetnosti. V študijskem letu 1912/13 pa je obiskoval predavanja o poteh in ciljih umetnostnih raziskav, o sirskega umetnostnem krogu in sistematiziranju del velikih mojstrov ter seminarja o zgodnje-krščanskem bronastem kiparstvu in armenski umetnosti.

Cankar je obiskoval tudi Schlosserjeve vaje, poleg tega pa poslušal le še nekaj predavateljev s področja estetike in arheologije, med njimi Heinricha Gomperza (glavni problemi estetike), Emila Reische (razlaga izbranih antičnih kipov) in Hansa Schraderja (antične terakote in kipi).³⁰

Teme in ocene disertacij

Protokoli dunajske univerze navajajo, da je Mantuani doktoriral z disertacijo *Ueber die Kleinkunst und das Kunstgewerbe des X und Beginn des XI Jahrhunderts* (O miniaturni umetnosti in umetni obrti 10. in začetka 11. stoletja).³¹ Mantuani sicer v avtobiografiji iz leta 1927 omenja, da je doktoriral z disertacijo »o slikarstvu otonske dobe (911–1024)«, vendar gre za pomoto, ki je očitno nastala zaradi časovne oddaljenosti, sorodne teme in istega mentorja: v resnici je to temo po Wickhoffovem izboru po letu 1891 obravnaval na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje.³² Do zdaj ni bilo mogoče najti rokopisa disertacije, nekaj podatkov o njej pa razkrivajo protokoli. Prezentirana je bila 9. junija in aprobirana 28. junija 1894; glavni referent je bil Wickhoff, koreferenta pa sta bila zgodovinar Huber in arheolog Benndorf. Mantuani je pri njih 28. junija 1894 opravil glavni rigoroz, in sicer samo z oceno »genügend« (zadostno), 11. julija 1894 pa je opravil stranski rigoroz, tokrat z oceno »ausgezeichnet« (odlično). Promoviran je bil 21. julija 1894.³³

Iz naslova disertacije je mogoče sklepati, da si je Mantuani izbral temo, značilno za tedanje dunajsko šolo. V pisanje disertacije o umetni obrti otonske dobe sta ga

30 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 184, 192–194.

31 UAW, Rigorosenprotokoll, Josef Mantuani. Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 465.

32 Lhotsky: *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, str. 264; Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 465, 467; Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 167, 168.

33 UAW, Rigorosenprotokoll, Josef Mantuani.

morala usmeriti Wickhoff in Riegl, ki sta se leta 1895 zamenjala na mestu kustosa tekstilne zbirke Avstrijskega muzeja za umetnost in industrijo in sta se ukvarjala tudi s srednjim vekom.³⁴ Prav gotovo so Mantuanijevo razumevanje teme poglobili profesorji na Inštitutu za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje. Na podlagi disertacije je Mantuani zasnoval še danes temeljno študijo o menihu Tuotilu iz Sankt Gallna, otonskem mojstru slonokoščениh reliefov, in jo leta 1900 pod naslovom *Tuotilo und die Elfenbeinschnitzerei am »Evangelium longum«* (= *Cod. Nr. 53*) *zu St. Gallen* (Tuotilo in slonokoščeni rezbarski okras na kodeksu »Evangelium longum« (= št. 53) v Sankt Gallnu) objavil v Strašburgu s posvetilom Theodorju von Sicklu, pri katerem se je izobraževal na inštitutu.³⁵

Stelè je doktoriral z disertacijo *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.* (Stensko slikarstvo na Kranjskem okoli sredine 15. stoletja), ki se je ohranila v knjižnici dunajske univerze.³⁶ Rokopis v nemščini (v latinici) obsega skupaj z naslovnico in opombami 135 ne preveč na gosto popisanih strani. Glede na marginalije lahko sklepamo, da mu je kandidat priložil 60 fotografij.³⁷ Disertacija sestavlja poleg uvodnih besedil (»Einleitung«; »Allgemeine Bemerkungen«) in sklepnega dela (»Das Ergebnis«) tri osrednja poglavja: »Johann von Laibach« (Janez Ljubljanski); »Die idealisierende Richtung; ihr Verhältnis zu Johann, und der Uebergang zum neuen Stile« (Idealizirajoča smer; njeno razmerje do Janeza in prehod k novemu slogu); »Der neue Stil – Realismus – Dekorative Tendenzen« (Novi slog – realizem – dekorativne tendence). Prvo poglavje obravnava slikarja Janeza Ljubljanskega, predvsem njegove freske na Visokem in v Muljavi. Drugo poglavje se ukvarja s slikarjem, katerega ime Stelè po podpisu v Crngrobu napačno rekonstruiral kot »Bonifacius«, danes pa ga poznamo pod imenom Mojster Bolfgang (»Bolfgangus«), in z njegovim naslednikom – Maškim mojstrom. V tem okviru so opisane freske v Crngrobu, Sv. Nikolaju nad Ihanom in Mačah. Tretje poglavje obravnava dela drugih anonimnih slikarjev (npr. tistih, ki jih danes poznamo pod zasilnimi imeni Žirovniški mojster, Mojster bohinskega prezbiterija, Suški mojster in Bodeški mojster), tj. freske na Vrhu nad Želimljami, v Bodeščah, na Bledu, Suhi, v Sv. Janezu v Bohinju in Žirovnici. V teh poglavjih Stelè oriše

34 Gl. Lavrič, Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, str. 88.

35 Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 168. Gl. Josip Mantuani, *Tuotilo und die Elfenbeinschnitzerei am »Evangelium longum«* (= *Cod. Nr. 53*) *zu St. Gallen*. Strassburg: Heitz, 1900.

36 Universitätsbibliothek Wien (v nadaljevanju UBW), Franz Stelè, *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.*

37 UBW, Franz Stelè, *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.* Prva marginalija je na str. 16, pri opisu fresk na Visokem (»Fig 8–11«), zadnja na str. 119, pri opisu fresk v Žirovnici (»Fig 47–51«).

slogovni razvoj stenskega slikarstva na Kranjskem okrog sredine 15. stoletja od »idealizma« do »realizma«, tj. od mehkega sloga do sloga zmečkanih gub. V sklepu opredeli to ustvarjalnost glede na umetnost srednjeevropskih centrov in drugih alpskih dežel kot provincialno in zapoznelo, toda razmeroma samostojno.

Za Steletovo disertacijo so bila gotovo ključna Dvořákova predavanja o srednjeveški umetnosti in spomeniškem varstvu. Prav Dvořák naj bi Steleta usmeril k izbrani temi.³⁸ To posredno potrjuje Stelè, ko v disertaciji citira profesorjevo razpravo *Die Illuminatoren des Johann von Neumarkt*, objavljeno leta 1901.³⁹ Vsaj nekoliko je na doktoranda vplival tudi Strzygowski, npr. s predavanji o Dürerju. Oba profesorja sta ocenjevala disertacijo, ki je bila prezentirana 9. marca 1912. Dvořák jo je kot prvi referent 22. marca istega leta ocenil kot »eine solide umsichtige Untersuchung« (kakovostna preudarna raziskava) velikega števila stenskih poslikav, ki jih umetnostnozgodovinsko še niso obravnavali celovito oziroma sploh ne. Pohvalil je Steleta, ker je skrbno zbral gradivo, datiral spomenike ter skušal ugotoviti njihove medsebojne povezave in vplive nanje. V sklepu je disertacijo ocenil kot »schätzenswerten Beitrag« (spoštovanja vreden prispevek) k zgodovini Kranjske. Strzygowski je čez dober mesec, 30. aprila, pripisal, da se strinja z oceno, vendar strogo dodal: »der Verfasser hätte sich die Mühe nehmen können, ein besseres Deutsch und Fremdwörter richtig zu schreiben«⁴⁰ (avtor bi se lahko potrudil, da bi pisal v boljši nemščini in da bi tujke zapisoval pravilno). Res je Strzygowski v rokopisu na več mestih popravil Steletove napake, denimo: »verschaffen« (zaspali), »einige allgemeiner Worte« (nekaj splošnih besed), »Praesbyterium« (prezbiterij).⁴¹ Disertacija je bila nato aprobirana še aprila 1912.

Stelè je v naslednjih letih na njeni podlagi pripravil več objav, predvsem v *Zborniku za umetnostno zgodovino*, na primer o Janezu Ljubljanskem.⁴² Celoto je uporabil za sintezo *Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem*,⁴³ v kateri je tematiko na eni strani razširil (na spomenike zgodnje in pozne gotike) in na drugi strani skrčil (na slog in vplive, ob strani pa pustil ikonografijo in avtorstvo). Študija je leta 1924

38 Emilijan Cevc: Stelè, Francè. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 11. Ljubljana: SAZU, 1971, str. 465.

39 UBW, Franz Stelè, *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.*, str. 121, 135.

40 Smolej: *Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja*, str. 183, 194.

41 UBW, Franz Stelè, *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.*, str. 6, 7.

42 France Stelè: *Slikar Johannes concivis de Laybaco*. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, let. 1 (1921), št. 1–2, str. 1–48.

43 France Stelè: *Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem*. V: Mihovil Abramič, Viktor Hoffiller (ur.): *Buličev zbornik*. Zagreb, Split: Tiskara Narodnih novina, 1924, str. 477–491.

izšla v zborniku v čast življenjskega jubileja dalmatinskega klasičnega arheologa in konservatorja Frana Bulića, pod vodstvom katerega je v letih 1913–1914 delal Molè.⁴⁴ Stelè je v te objave vključeval pasuse iz disertacije, vendar se ni nanjo nikoli skliceval. Se je pa leta 1924 ob prevzemu pasusa, v katerem je citiral Dvořáka, poklonil pokojnemu profesorju: »Nedavno umrli nepozabni moj učitelj Max Dvořák [...]«. ⁴⁵ Steletovo razpravo v Bulićevem zborniku je v *Zborniku za umetnostno zgodovino* obširno predstavil in laskavo ocenil Izidor Cankar.⁴⁶ V uvodu je poudaril, da je Stelè »prvi učenec moderne umetnostno - zgodovinske šole med Slovenci«, pri čemer je – očitno namerno – izpustil Mantuanija.

Moletova disertacija je imela naslov *Eine illustrierte serbische Handschrift aus dem Jahre 1649 mit der Topographie des Kosmas Indikopleustes und dem Hexaemeron des Bulg. Exarchen Johannes* (Ilustriran srbski rokopis iz leta 1649 s Topografijo Kozme Indikoplevsta in Šestodnevom bolgarskega eksarha Janeza).⁴⁷ Do zdaj je ni bilo mogoče najti, okoliščine njenega nastanka pa je Molè podrobno opisal v svojih spominih. Srbska akademija znanosti je Jagića in Strzygowskega zaprosila, da bi zanjo preučila srbski iluminirani rokopis iz 17. stoletja, ki je vseboval *Krščansko topografijo* Kozme Indikoplevsta (delo iz 6. stoletja) in *Šestodnev* Janeza Eksarha (delo iz 9. stoletja). Jagić je prevzel paleografsko-jezikoslovno analizo, obravnavo miniaturne pa je Strzygowski zaradi pomanjkanja časa ponudil Moletu, ki se je čutil počaščenega in je nalogo z veseljem sprejel. Pri delu je gotovo s pridom uporabljal znanje, pridobljeno na profesorjevih predavanjih o zgodnjekrščanski in bizantinski umetnosti. Ugotovil je, da miniature, ki med drugim kažejo strukturo zemlje in vesolja, niso velike umetnine, kljub temu pa so pomembne za zgodovino kozmografskih predstav.⁴⁸

Molè je dokončano razpravo v soglasju z Dvořákom oddal kot disertacijo Strzygowskemu.⁴⁹ Ta je kot prvi referent v svoji oceni z dne 24. junija 1912 najprej zapisal, da se je Molè naloge beograjske akademije, za katero ga je izbral, lotil »z dobrim poznavanjem slovanskih jezikov« in »z vsega priznanja vredno vnemo«. V nadaljevanju je kandidatu priporočil nadaljnje raziskovanje gradiva in poglobljanje problematike, še posebej v ruskih knjižnicah, da bi tako prispeval k opredelitvi

44 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 106.

45 Stelè: Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem, str. 482.

46 Izidor Cankar: Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, let. 3 (1923), št. 3–4, str. 129–137.

47 UAW, Rigorosenprotokoll, Hermann Molè.

48 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 96, 97, 100.

49 Prav tam, str. 100.

lokalnih različic zgodnjekrščanske umetnosti in pojasnitvi ločitve slovanske od grško-vzhodne umetnostne tradicije.⁵⁰ Ocenio je 30. junija 1912 podpisal še Dvořák. Molè je bil po opravljenih rigorozih pri Strzygowskem, Dvořáku in Reischu promoviran 23. julija 1912.⁵¹ Njegova razprava oziroma disertacija je bila pod naslovom *Miniature jednog srpskog rukopisa iz god. 1649 sa Šestodnevom bgr. Eksarha Joana i Topografijom Kozme Indikoplova* (Miniature srbskega rokopisa iz leta 1649 s Šestodnevom bolgarskega eksarha Janeza in Topografijo Kozme Indikoplevsta) objavljena leta 1922 pri srbski akademiji.⁵²

Cankar je doktoriral z disertacijo *Maler Giulio Quaglio* (Slikar Giulio Quaglio),⁵³ ki je danes ni v razvidu. K izbiri teme je prispevalo osebno zanimanje za avtorja fresk v ljubljanski stolnici,⁵⁴ gotovo pa tudi Dvořákova predavanja o italijanskem baroku, ki so nadaljevala že tradicionalno zanimanje dunajske šole za umetnost 17. in 18. stoletja.⁵⁵ Cankar je raziskal vrsto virov za slikarjevo biografijo, tudi v Ljubljani, in preučil njegova dela, raztresena med rojstnim krajem Laino nad Comskim jezerom in Gradcem. Predvsem zato je septembra in oktobra 1912 potoval po Italiji, sprva skupaj s Steletom, ki mu je fotografiral spomenike. Quaglieva dela si je ogledal v Gorici, Vidmu in Lainu, nato pa je obiskal še Benetke, Firenze in Rim.⁵⁶ V disertaciji je predstavil življenje in delo tega severnoitalijanskega slikarja, na primeru njegovega sloga pa tudi novo usmeritev beneškega baročnega stropnega slikarstva v poznem 17. in zgodnjem 18. stoletju k iluzionizmu.

Dvořák je julija 1913 ocenil, da je disertacija »skrbna in informirana raziskava« o Quagliu. Posebej je poudaril, da je z obravnavo slabo obdelanega obdobja beneškega slikarstva preseгла »meje čiste krajevnozgodovinske raziskave«.⁵⁷ Na koncu je sicer kritično pripomnil, da bi disertacija v teh delih zahtevala še večjo poglobitev. Strzygowski jo je aprobiral 25. oktobra 1913. Čez nekaj dni, 6. novembra, je Cankar kakor Molè delal izpit iz umetnostne zgodovine pri Dvořáku in Strzygowskem ter iz klasične arheologije pri Reischu. »Čeprav je Dvořák njegove

50 Smolej: »Kaj večega poskusiti in postati«, str. 80.

51 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 181, 195.

52 Vojeslav Molè: *Miniature jednog srpskog rukopisa iz god. 1649 sa Šestodnevom bgr. eksarha Joana i Topografijom Kozme Indikoplova. V: Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, XLIV: Drugi razred, 38.* Beograd: Srpska Kraljevska Akademija, 1922.

53 UAW, Rigorosenprotokoll, Isidor Cankar.

54 Prim. Stelè, Isidor Cankar, str. 233.

55 Prim. Rampley: *The Vienna School of Art History*, str. 141.

56 Stelè, Isidor Cankar, str. 234; Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 185.

57 Smolej: »Kaj večega poskusiti in postati«, str. 83, 208, 209.

odgovore ocenil kot 'ungenügend', pa so bili ti za druga izpraševalca zadostni in Cankar je izpit opravil. 19. decembra 1913 je bil promoviran.⁵⁸ Cankar je na podlagi disertacije napisal razpravo *Giulio Quaglio: prispevek k razvoju baročnega slikarstva*, ki jo je leta 1920 v nadaljevanjih objavil v *Domu in svetu*.⁵⁹ Z ozirom na Dvořákovno oceno lahko sklepamo, da je Cankar ohranil prvotno razdelitev besedila na štiri glavne dele: uvodna predstavitev problematike, Quaglijev življenjepis, opis njegovega slogovnega razvoja z umestitvijo v zgodovino italijanskega slikarstva in popis del.

Vse štiri disertacije so odražale metodološke usmeritve dunajske šole, najprej utemeljenost v empirizmu in pozitivizmu, ki jo je bil začrtal že Eitelberger in ji je ostal zvest celo Strzygowski.⁶⁰ Tudi vsebinsko so sledile širjenju tematike onkraj meja »klasične« umetnosti, saj so obravnavale predromanske, gotske in baročne umetnine ter srbske umetnine v bizantinski tradiciji. Tri disertacije so bile osredotočene na zahodnoevropsko umetnost (v Svetem rimskem cesarstvu in Beneški republiki), ki je vendarle ostajala prvi predmet preučevanja dunajske šole, v tem pogledu pa je bila po zaslugi Strzygowskega najmanj konvencionalna Moletova disertacija, ki se je ukvarjala s srbsko umetnostjo. Disertacije se prav tako niso mogle izogniti povezanosti dunajske šole (kakor tudi celotne univerze) s politikami imperija. Napisane so bile seveda v nemščini, ki je do propada monarhije ohranjala status (tudi) nadslovenskega jezika in jezika znanosti v Cislajtaniji.⁶¹ Vsebinsko so kazale vedno večje zanimanje dunajske šole za umetnostno dediščino Avstro-Ogrske: Molè, Stelè in Cankar so obravnavali umetnine iz domačih in sosednjih dežel, ki so bile bodisi del monarhije bodisi v njenem interesnem območju. Njihove disertacije so sprejemale za tradicionalno umetnostno zgodovino značilen koncept komplementarnih centra in periferije, ki je v avstro-ogrskem kontekstu posredno utrjeval identiteto in kontinuiteto imperija.⁶² v tej perspektivi so obravnavale lokalne umetnike in umetnine pod vplivom umetnostnih središč. Za oznako tovrstne domače umetnosti, na primer v Steletovi disertaciji in Dvořákovni oceni tega dela, je bila v dunajski šoli značilna uporaba pojma »provincialnost«.⁶³

58 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 185, 195.

59 Izidor Cankar: Giulio Quaglio: prispevek k razvoju baročnega slikarstva. V: *Dom in svet*, let. 33 (1920), str. 77–84, 131–137, 186–192, 240–245. Prim. Stelè, Izidor Cankar, str. 256.

60 Prim. Rampley: *The Vienna School of Art History*, str. 28.

61 Prav tam, str. 59.

62 Prim. Blaž Zabel: Steletov referat K problematiki jugoslovanske nacionalne umetnostne zgodovine in svetovna umetnostna zgodovina. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 276, 282.

63 Gl. npr. Stele: Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem, str. 477.

Prav tako disertacije, predvsem Steletova in Cankarjeva, ki sta bogati s terenskimi popisi, odsevajo vedno večjo vpletenost dunajske šole v spomeniško službo ter njena prizadevanja za ohranjanje in raziskovanje spomenikov kot historičnih, ne ideoloških objektov.⁶⁴

Kariere po doktoratu

Dunajski študij, končan z doktorsko disertacijo, je bistveno določil poklicne poti vseh štirih Slovencev. To nikakor ni presenetljivo, saj je dunajska šola do leta 1918 izobrazila večino umetnostnih zgodovinarjev, ki so postali ravnatelji in kustosi v muzejih,⁶⁵ profesorji na univerzah in konservatorji v spomeniških službah Avstro-Ogrske oziroma novih držav na njenem ozemlju. Mantuani, Stelè, Molè in Cankar so kakor njihovi profesorji povezovali pedagoško, znanstveno, muzealsko, konservatorsko in celo kritiško dejavnost.

Mantuaniju je študij že zgodaj odprl vrata uglednih znanstvenih in muzejskih ustanov. Von Sichel ga je povabil v Avstrijski zgodovinski inštitut v Rimu, vendar se je Mantuani leta 1893 raje zaposlil v Dvorni knjižnici, kjer je bil sprva zadolžen za bakroreze, potem pa je postal kustos in leta 1898 prvi vodja glasbene zbirke. Že kmalu po doktoratu so mu ponujali mesto ravnatelja v muzejih v Opavi in Ljubljani, vendar je bil šele leta 1909 imenovan za ravnatelja Deželnega muzeja za Kranjsko, poznejšega Narodnega muzeja, ki ga je vodil do upokojitve leta 1924.⁶⁶ Mantuanija je dunajski študij usposobil tudi za pedagoški poklic: po doktoratu je poučeval umetnostno zgodovino na več dunajskih licejih, v letih 1920–1924 pa je predaval na univerzi v Ljubljani kot honorarni profesor za starejšo umetnostno zgodovino, arheologijo in epigrafiko. Med drugim je predaval o grški religiji, zgodovini grške umetnosti, zgodovini grške plastike, plastiki in slikarstvu v rimskem cesarstvu ter zgodnjekrščanski in otonski umetnosti,⁶⁷ s čimer se je še enkrat potrdil

64 Prim. Rampley: *The Vienna School of Art History*, str. 186.

65 Białostocki: *Museum Work and History in the Development of the Vienna School*, str. 11.

66 Lavrič, Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, str. 88–89; Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 470; Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 168, 170; Gašper Cerkovnik: Dr. Josip Mantuani kot ravnatelj Deželnega oziroma Narodnega muzeja v Ljubljani ter okoliščine njegove upokojitve. V: *Argo*, let. 56 (2013), št. 1, str. 26–37; Mateja Kos: Seminar za umetnostno zgodovino, Spomeniški urad in državni muzej v obdobju direktorjev Josipa Mantuanija in Josipa Mala. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 223–244.

67 Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 468–470, 477; Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 172; Kos: Seminar za umetnostno zgodovino, Spomeniški urad in državni

kot učenec Wickhoffa in Benndorfa, saj je pri njima poslušal predavanja z enako ali podobno vsebino. Po doktoratu se je na področju umetnostne zgodovine uveljavil z več objavami, med drugim s študijo o egipčanskih tekstilih (1901), očitno pod vplivom Wickhoffa in Riegla, in študijo o miniaturah dunajskega Dioskurida (1906),⁶⁸ s katero je prav tako nadaljeval delo svojih profesorjev, npr. Wickhoffovo študijo o dunajski Genezi. Ne nazadnje je dunajska šola Mantuanija usmerila v spomeniško varstvo, najprej v svoja prizadevanja za ohranitev romanskega portala dunajske stolnice: neogotski predelavi je v letih 1882–1883 nasprotoval Thausing, leta 1902 Wickhoff,⁶⁹ nato pa – gotovo v soglasju s svojim nekdanjim mentorjem – še Mantuani. Njegova študija *Das Riesentor zu Sankt Stephan* (Riesentor pri Sv. Štefanu) iz leta 1903 je prispevala k opustitvi načrta predelave.⁷⁰ Mantuani je v naslednjih letih sodeloval s Centralno komisijo, od leta 1911 kot član njenega sveta: med drugim je dokumentiral staro župnijsko cerkev na Bledu pred podrtjem leta 1903 in uspešno nasprotoval rušenju ljubljanskega rotovža leta 1909.⁷¹ Spet v tradiciji dunajske šole je bil sposoben tudi polemične obravnave sodobne umetnosti, leta 1902 z odmevno knjižico *Beethoven und Max Klinger's Beethovenstatue* (Beethoven in Beethovnov kip Maxa Klingerja).⁷²

Zaradi povezave med dunajsko šolo in spomeniško službo je bil študij celo pomembnejši za Moletovo in Steletovo kariero. Dvořák je ostal zvest svojemu načrtu, da Moleta zaposli kot konservatorja. Z njegovo pomočjo je Molè najprej dobil štipendijo (iz fonda za pripravo slovenske univerze v Ljubljani) za izobraževanje v Italiji v drugi polovici leta 1912, nato je postal praktikant pri Centralni komisiji in oktobra 1913 konservator v spomeniškem uradu za Dalmacijo v Splitu.⁷³ Njegovo konservatorsko kariero sta sicer končala prva sve-

muzej v obdobju direktorjev Josipa Mantuanija in Josipa Mala, str. 225.

68 Lavrič, Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, str. 88–89.

69 Rampley: *The Vienna School of Art History*, str. 206.

70 Cerkovnik: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, str. 468; Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 170.

71 Lavrič, Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev, str. 89, 91, 92; Theodor Brückler: *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger: Die »Kunstakten« der Militärkanzlei im Österreichischen Staatsarchiv (Kriegsarchiv)*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2009, str. 212, 288; Theodor Brückler, Ulrike Nimeth: *Personenlexikon zur Österreichischen Denkmalpflege (1850–1990)*. Wien: Bundesdenkmalamt, 2001, str. 167.

72 Höfler, Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo, str. 170.

73 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 97–112; France Stelè: Molè, Vojeslav. V: Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 5. Ljubljana: Zadruga gospodarska banka, 1933, str. 148; Brückler: *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger*, str. 354, 540, 542–543; Kokole: Vojeslav Molè in začetki umetnostnozgodovinskega študija grško-rimske antike na Univerzi v Ljubljani – 1. del, str. 201.

točna vojna in razpad monarhije, vendar so ostali vplivi dunajske šole še vedno pomembni, med drugim v njegovih objavah. Moletovi prvi znanstveni prispevki so izšli v glasilu Centralne komisije *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege*. Poznejša dela, tudi najpomembnejša *Historja sztuki starochrześcijańskiej i wczesnobizantyńskiej* (Zgodovina starokrščanske in zgodnjobizantinske umetnosti) iz leta 1931, so se (kritično) vračala k Strygowskemu, med drugim k njegovi tezi o pomembnosti helenističnih centrov za razvoj bizantinske umetnosti.⁷⁴ Dvořák je še enkrat ključno vplival na Moletovo poklicno pot: po prvi svetovni vojni mu je svetoval, naj ob Cankarju prevzame mesto na ljubljanski univerzi. Ker je Cankar že zasedel katedro za umetnostno zgodovino, je Molè leta 1920 postal docent za antično in bizantinsko umetnost, leta 1923 je postal izredni profesor za klasično arheologijo, leta 1926 pa je kot redni profesor prevzel stolico za zgodovino umetnosti slovanskih narodov na univerzi v Krakovu.⁷⁵

Tudi Stelè je ostal po doktoratu tesno povezan z Dvořákom. Profesor ga je štel med najljubše učence in se je »prav po očetovsko zavzel« za njegovo prihodnost. Tudi njega je predestiniral za konservatorja, kar pa je Stelè v nasprotju z Moletom še dolgo ostal: bil je prvi slovenski poklicni konservator.⁷⁶ Po doktoratu leta 1912 je postal po Dvořakovem priporočilu, ki je omenjalo kandidatovo marljivost in dobro disertacijo, praktikant pri Centralni komisiji, kjer so ga nameravali izobraziti v strokovnega cenilca, leta 1913 pa so ga na zahtevo nadvojvode Franca Ferdinanda kot protektorja komisije poslali v Ljubljano kot deželnega konservatorja za Kranjsko.⁷⁷ Po prvi svetovni vojni je do leta 1938 vodil Spomeniški urad za Slovenijo. Pri svojem delu je ostal zvest Rieglovemu in Dvořakovemu načelu, da je treba spomenike konservirati, ne restavrirati, in tako ohraniti njihovo zgodovinsko pričevalnost. Nadaljeval je raziskave, ki jih je začel z disertacijo, in napisal temeljna dela slovenske umetnostne zgodovine, med njimi *Oris zgodovine umetnosti pri Slovencih* (1924) in *Slikarstvo v Sloveniji od 12. do srede 16. stoletja* (1969),

74 Małgorzata Smorąg-Różycka: Wojsław Molè: Między Strzygowskim a Rieglem i Dvořákiem. V: *Modus: Prace z historii sztuki*, let. 12–13 (2013), str. 7–26; prim. Emilijan Cevc: Gli echi della Scuola di Vienna: Francè Stelè e Vojeslav Molè. V: Marco Pozzetto (ur.): *La scuola viennese di storia dell'arte*. Gorizia: Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1996, str. 203.

75 Molè: *Iz knjige spominov*, str. 293–322; Stelè: Molè, Vojeslav; Kokole: Vojeslav Molè in začetki umetnostnozgodovinskega študija grško-rimske antike na Univerzi v Ljubljani – 1. del, str. 192–194, 203–206.

76 Stelè: *Moje življenje*, str. 165, 166; Cevc: Stelè, Francè.

77 Stelè: *Moje življenje*, str. 167; Brückler: *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger*, str. 305, 353, 396, 450, 521; Brückler, Nimeth: *Personenlexikon zur Österreichischen Denkmalpflege*, str. 262.

v katerih odzvanja tradicija dunajske šole.⁷⁸ Ostal je zvest njenemu eksaktnemu in empiričnemu temelju, upošteval pa je tudi Dvořákov koncept zgodovine duha. Dunajski študij mu je dal prav tako podlago za pedagoško delo: od leta 1921 je honorarno predaval umetnostno zgodovino na arhitekturnem oddelku, leta 1937 je postal izredni in leta 1952 redni profesor umetnostne zgodovine na Filozofski fakulteti. Kakor Dvořák je bil naklonjen sodobnim umetnikom, npr. Jožetu Plečniku. Na vseh področjih je vzgajal novo generacijo umetnostnih zgodovinarjev, ki jo je – kakor Dvořák njega – usmeril v raziskovanje domačega gradiva. Z dunajsko šolo je ostal povezan do konca: sodeloval je z Ottom Demusom, bil dosmrtni član Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, leta 1962 pa je prejel zlati doktorat dunajske univerze.⁷⁹

Cankar se v nasprotju z Moletom in Steletom ni takoj po doktoratu posvetil umetnostni zgodovini, čeprav naj bi mu bil Dvořák obljubljal službo na Dunaju,⁸⁰ temveč domači publicistiki in politiki. Po prvi svetovni vojni in ustanovitvi ljubljanske univerze pa se je začel pripravljati na habilitacijo, zato se je v zimskem semestru 1919/20 usposabljal pri Dvořáku. Ponoven stik s profesorjem, ki je ravno tedaj formuliral umetnostno zgodovino kot zgodovino sloga in duha, je po Steletovih besedah ustvaril Cankarjevo »znanstveno fiziognomijo«. Šele takrat je Cankar sistematiziral svoje umetnostnozgodovinsko znanje in izdelal načrt za uveljavitev te vede med Slovenci. Leta 1920 je utemeljil katedro za umetnostno zgodovino na univerzi v Ljubljani in postal prvi slovenski univerzitetni predavatelj umetnostne zgodovine, od leta 1923 kot izredni in od leta 1936 kot redni profesor. V svojih predavanjih o zahodnoevropski umetnosti, ki »so bila formalno izbrušena in so vsebovala odlične analize«, je »zvesto sledil svojemu učitelju [Dvořáku], po katerem je posnel marsikatero karakterističnost zunanjega nastopa in podajanja vsebine«. ⁸¹ Cankar je iz dunajskih let gotovo črpal tudi ideje za organizacijo slovenskih umetnostnozgodovinskih ustanov in publikacij. Leta 1920 je ustanovil umetnostnozgodovinsko društvo in leta 1921 *Zbornik za umetnostno zgodovino*, reorganiziral je Narodno galerijo in zasnoval Moderno galerijo. V Narodni galeriji je dal pobudo za zgodovinski razstavi slovenskega slikarstva (leta 1922 in 1925). Kakor dunajski profesorji je pisal tudi o sodobnih umetnikih, med drugim o Rihardu Jakopiču. Na njegovi najpomembnejši deli *Uvod v umevanje likovne*

78 Cevc: Gli echi della Scuola di Vienna, str. 199–202.

79 Cevc: Stelè, Francè.

80 Smolej: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja, str. 185.

81 Stelè: Izidor Cankar, str. 236–237.

umetnosti: sistematika stila (1926) in *Zgodovina likovne umetnosti v zahodni Evropi* (1926–1951) so močno vplivali predstavniki dunajske šole – Wickhoff, Riegl, Dvořák in Schlosser. Po Steletovih besedah je Cankar uresničeval zamisli, ki jih je dunajska šola oblikovala tik po prvi svetovni vojni.⁸²

Sklep

Člani »generacije 1886« so kot deklarativni učenci dunajske šole institucionalizirali slovensko umetnostno zgodovino kot znanost. Enako se je zgodilo tudi pri drugih manjših narodih Avstro-Ogrske, ki so dunajski model umetnostne zgodovine še po prvi svetovni vojni uporabljali kot ustrezen okvir za razmislek o identiteti lastne »periferne« umetnosti.⁸³ Stelè, Molè in Cankar so se – tudi zaradi mladosti – brez večjih težav prilagodili političnim spremembam po prvi svetovni vojni, zato so spoznanja dunajske šole uspešno prenesli na naslednjo generacijo slovenskih umetnostnih zgodovinarjev. Dunajska tradicija je bila bolj oslABLJENA po drugi svetovni vojni: čeprav so vsi trije umetnostni zgodovinarji ostali ugledni člani družbe, ne nazadnje tudi Slovenske akademije znanosti in umetnosti, so pod komunistično oblastjo doživljali ideološke in druge pritiske.⁸⁴ Že od konca prve svetovne vojne naprej pa je slabel vpliv starejšega Mantuanija, ki je bil veliko bolj zakoreninjen v svetu Avstro-Ogrske in se je v Kraljevini SHS slabše znašel: kot direktor je bil prisilno upokojen samo šest let po prevratu, takrat je tudi nehal predavati. K njegovemu umiku so prispevale zaostrene razmere v muzeju, posebej spor z mlajšim Josipom Malom, ki je bil prav tako dunajski doktorant in član Inštituta za avstrijsko zgodovinsko raziskovanje, najbrž pa tudi slabi odnosi z »generacijo 1886«, predvsem s politično vplivnim Cankarjem in Moletom.⁸⁵ Mantuani je ostal v nezaslужeni senci še po drugi svetovni vojni.

82 Stelè: Izidor Cankar, str. 238–239, 253–255, 257–277. Prim. tudi Mole: *Iz knjige spominov*, str. 300.

83 Zabel: Steletov referat K problematiki jugoslovanske nacionalne umetnostne zgodovine in svetovna umetnostna zgodovina, str. 282. Prim. Cevc: *Gli echi della Scuola di Vienna*: Francè Stelè e Vojeslav Molè, str. 199.

84 Gl. npr. Andrej Rahten: Prelomna obdobja Izidorja Cankarja. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 199–219; Gašper Cerkovnik: Neznana Knjiga spominov Vojeslava Moleta: izpadli deli iz tipkopisa za Moletovo avtobiografijo *Iz knjige spominov v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani*. V: *Arhivi*, let. 38 (2015), št. 2, str. 401–412; Barbara Murovec: *Zwischen Methodologie und Ideologie: Slowenische Kunsthistoriker der Wiener Schule nach 1945*. V: *RIHA Journal*, 0117, 27. 2. 2015. Splet; Željko Oset: Prvi člani SAZU iz vrst umetnostnih zgodovinarjev: Izidor Cankar, France Stelè in Vojeslav Molè. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 289–301.

85 Gl. predvsem Cerkovnik: Dr. Josip Mantuani kot ravnatelj Deželnega oziroma Narodnega muzeja v Ljubljani ter okoliščine njegove upokojitve, str. 29–35.

Seznam virov in literature

Arhivski viri

UAW – Archiv der Universität Wien (Arhiv Univerze na Dunaju):

Nationale (vpisnice): Mantuani, Josef; Stelè, Franz; Molè, Hermann; Cankar, Isidor.

Rigorosenakt (personalne mape z doktorskimi akti): št. 857 (PN 857: Josef Mantuani), št. 3369 (PN 3369: Franz Stelè), št. 3496 (PN 3496: Hermann Molè), št. 3764 (PN 3764: Isidor Cankar).

Rigorosenprotokoll (zapisniki doktorskih izpitov): Mantuani, Josef; Molè, Hermann; Cankar, Isidor.

UBW – Universitätsbibliothek Wien (Univerzitetna knjižnica na Dunaju):

Disertacije obravnavanih doktorskih kandidatov:

sig. D-14291: *Die Wandmalerei in Krain um die Mitte des 15. Jhrh.* (Stelè, Franz).

Spletni viri in spletna literatura

Murovec, Barbara: Zwischen Methodologie und Ideologie: Slowenische Kunsthistoriker der Wiener Schule nach 1945. V: *RIHA Journal*, 0117, 27. 2. 2015. Splet. <<http://www.riha-journal.org/articles/2015/2015-jan-mar/murovec-zwischen-methodologie-und-ideologie>>. (10. 11. 2018.)

Natisnjena literatura

Aurenhammer, Hans: 150 Jahre Kunstgeschichte an der Universität Wien (1852–2002): Eine wissenschaftshistorische Chronik. V: *Mitteilungen der Gesellschaft für vergleichende Kunstforschung in Wien*, let. 54 (2002), str. 1–15.

Bakoš, Ján: *Discourses and Strategies: The Role of the Vienna School in Shaping Central European Approaches to Art History and Related Discourses*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 2014.

Białostocki, Jan: Museum Work and History in the Development of the Vienna School. V: Stefan Krenn, Martina Pippal (ur.): *Wien und die Entwicklung der kunsthistorischen Methode: Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte*. Wien, Köln, Graz: Böhlau, 1984, str. 9–15.

Brückler, Theodor: *Thronfolger Franz Ferdinand als Denkmalpfleger: Die »Kunstakten« der Militärkanzlei im Österreichischen Staatsarchiv (Kriegsarchiv)*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2009.

Brückler, Theodor, Ulrike Nimeth: *Personenlexikon zur Österreichischen Denkmalpflege (1850–1990)*. Wien: Bundesdenkmalamt, 2001.

Cankar, Izidor: Giulio Quaglio: prispevek k razvoju baročnega slikarstva. V: *Dom in svet*, let. 33 (1920), str. 77–84, 131–137, 186–192, 240–245.

- Cankar, Izidor: Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, let. 3 (1923), št. 3–4, str. 129–137.
- Cerkovnik, Gašper: Dr. Josip Mantuani kot ravnatelj Deželnega oziroma Narodnega muzeja v Ljubljani ter okoliščine njegove upokojitve. V: *Argo*, let. 56 (2013), št. 1, str. 26–37.
- Cerkovnik, Gašper: Neznana Knjiga spominov Vojeslava Moleta: izpadli deli iz tipkopisa za Moletovo avtobiografijo Iz knjige spominov v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. V: *Arhivi*, let. 38 (2015), št. 2, str. 401–412.
- Cerkovnik, Gašper: Rokopis avtobiografije Josipa Mantuanija iz leta 1927 v Glasbeni zbirki Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. V: *Arhivi*, let. 35 (2012), št. 2, str. 463–479.
- Cevc, Emilijan: Gli echi della Scuola di Vienna: Francè Stelè e Vojeslav Molè. V: Marco Pozzetto (ur.): *La scuola viennese di storia dell'arte*. Gorizia: Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1996, str. 199–204.
- Cevc, Emilijan: Stelè, Francè. V: Alfonz Gspan idr. (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 11. Ljubljana: SAZU, 1971, str. 465–468.
- Cindrič, Alojz: *Študenti s Kranjske na dunajski univerzi 1848–1918*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, 2009.
- Höfler, Janez, Gašper Cerkovnik: Josip Mantuani: med umetnostno zgodovino in muzikologijo. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 167–175.
- Koblar, France: Spremna beseda. V: France Koblar (ur.): Izidor Cankar: *Leposlovje, eseji, kritika*, 1. Ljubljana: Slovenska matica, 1968, str. 317–361.
- Kokole, Stanko: Vojeslav Molè in začetki umetnostnozgodovinskega študija grško-rimske antike na Univerzi v Ljubljani – 1. del. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 53 (2017), str. 191–214.
- Kos, Mateja: Seminar za umetnostno zgodovino, Spomeniški urad in državni muzej v obdobju direktorjev Josipa Mantuanija in Josipa Mala. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 223–244.
- Lachnit, Edwin: *Die Wiener Schule der Kunstgeschichte und die Kunst ihrer Zeit: Zum Verhältnis von Methode und Forschungsgegenstand am Beginn der Moderne*. Wien, Köln, Weimar: Böhlau, 2005.
- Lavrič, Ana, Blaž Resman: Josip Mantuani – starosta slovenskih umetnostnih zgodovinarjev. V: Edo Škulj (ur.): *Mantuanijev zbornik: Simpozij ob 60. obletnici smrti*. Ljubljana: Družina, 1994, str. 87–100.
- Lhotsky, Alphons: *Geschichte des Instituts für österreichische Geschichtsforschung: 1854–1954*. Graz, Köln: Böhlau, 1954.
- Mantuani, Josip: *Tuotilo und die Elfenbeinschnitzerei am »Evangelium longum« (= Cod. Nr. 53) zu St. Gallen*. Strassburg: Heitz, 1900.
- Molè, Vojeslav: *Iz knjige spominov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1970.

- Molè, Vojeslav: Miniature jednog srpskog rukopisa iz god. 1649 sa Šestodnevom bgr. ek-sarha Joana i Topografijom Kozme Indikoplova. V: *Spomenik Srpske Kraljevske Akademije, XLIV: Drugi razred, 38*. Beograd: Srpska Kraljevska Akademija, 1922.
- Olin, Margaret: Spätromische Kunstindustrie: The Crisis of Knowledge in fin de siècle Vienna. V: Stefan Krenn, Martina Pippal (ur.): *Wien und die Entwicklung der kunsthistorischen Methode: Akten des XXV. Internationalen Kongresses für Kunstgeschichte*. Wien, Köln, Graz: Böhlau, 1984, str. 29–36.
- Oset, Željko: Prvi člani SAZU iz vrst umetnostnih zgodovinarjev: Izidor Cankar, France Stelè in Vojeslav Molè. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 289–301.
- Pozzetto, Marco (ur.): *La scuola viennese di storia dell'arte*. Gorizia: Istituto per gli Incontri Culturali Mitteleuropei, 1996.
- Rahten, Andrej: Prelomna obdobja Izidorja Cankarja. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 199–219.
- Rampley, Matthew: *The Vienna School of Art History: Empire and the Politics of Scholarship, 1847–1918*. University Park: Pennsylvania State University Press, 2013.
- Smolej, Tone: Dunajska študijska leta Moleta, Steleta in Cankarja. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 48 (2012), str. 177–196.
- Smolej, Tone: »Kaj večega poskusiti in postati«: slovenski pisatelji dunajski študentje (1850–1926). Ljubljana: Založba ZRC, 2015.
- Smorąg-Różycka, Małgorzata: Wojsław Molè: Między Strzygowskim a Rieglem i Dvořákiem. V: *Modus: Prace z historii sztuki*, let. 12–13 (2013), str. 7–26.
- Stelè, France: Gotsko stensko slikarstvo na Kranjskem. V: Mihovil Abramić, Viktor Hoffiller (ur.): *Bulićev zbornik*. Zagreb, Split: Tiskara Narodnih novina, 1924, str. 477–491.
- Stelè, France: Izidor Cankar. V: Izidor Cankar: *Uvod v likovno umetnost: sistematika stila*. Ljubljana: Slovenska matica, 1959, str. 231–278.
- Stelè, France: Mantuani Josip. V: Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 5. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1933, str. 43–45.
- Stelè, France: Moje življenje. V: *Acta historiae artis Slovenica*, let. 2 (1997), str. 161–174.
- Stelè, France: Molè, Vojeslav. V: Franc Ksaver Lukman (ur.): *Slovenski biografski leksikon*, 5. Ljubljana: Zadružna gospodarska banka, 1933, str. 148–149.
- Stelè, France: Slikar Johannes concivis de Laybaco. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, let. 1 (1921), št. 1–2, str. 1–48.
- Vodopivec, Peter: *Luka Knafelj in štipendisti njegove ustanove*. Ljubljana: Kronika, 1971.
- Zabel, Blaž: Steletov referat K problematiki jugoslovanske nacionalne umetnostne zgodovine in svetovna umetnostna zgodovina. V: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v., let. 52 (2016), str. 271–287.